

Karaman'da Saçı (Kansız Kurban) Geleneğine Yönelik Bir Saha Araştırması

Meltem ÖKSÜZ

A Field On The Tradition of Saci (Bloodless Sacrifice) in
Karaman

ORCID: 0000-0001-6774-5793

DOI: 10.5281/zenodo.14574696

ÖZET

İnsanoğlu tarih boyunca çeşitli amaçlarla birtakım ritüeller gerçekleştirmiştir. Ritler düzenlenişlerine göre çeşitli aşamalardan oluşur. Geçiş dönemi ritleri, kriz dönemi ritleri ve takvimsel ritlerin ayrılmaz bir parçası olan kurban bu uygulamalardan birisidir. İlk şekilleri ve amaçlarıyla organize edilmeseler de eski dönemlerden beri düzenlenen ritüellerin kalıntıları günümüzde farklı şekillerde yaşamaya devam eder. Kurban da günümüzde birçok ritüelin içerisinde yaşamını sürdürür. Bu çalışmada öncelikle Türk kültürü çerçevesinde kurban kavramı, kurbanın çeşitleri ve nitelikleri ele alınacak, daha sonra Türklere kansız kurban uygulamalarının dönüşümü ve devamlılığı Karaman ilinde sürdürülen pratikler üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Throughout history, humans have engaged in a range of ritual practices for a variety of purposes. The structure of rituals is characterized by a series of stages, each of which contributes to the overall organization of the ritual. Transitional rituals, crisis rituals and sacrifice, which constitute an integral part of calendrical rituals, represent a further category of these practices. Despite the absence of their original structure and intent, the vestiges of rituals that have been conducted since antiquity persist in various manifestations in the present era. The practice of sacrifice also endures in numerous contemporary rituals. This study will initially examine the concept of sacrifice within the context of Turkish culture, delineating the characteristics and nuances of sacrifice. It will then investigate the evolution and continuity of bloodless sacrifice practices among Turks, with a particular focus on the practices observed in Karaman province.

Anahtar Kelimeler: Ritüel, Kurban, Kansız Kurban.

Keywords: Ritual, Sacrifice, Bloodless Sacrifice

İlgili Yazar: Meltem ÖKSÜZ
Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman/Türkiye
simsekkmeltem@gmail.com

Başvuru Tarihi/Received: 21.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2024

Giriş

Tarih boyunca doğanın hediyeleri yanında felaketlerine de maruz kalan insan, başına gelebilecek olumsuzlukları önlemek ve yaratıcı güçler ile arasını iyi tutmaya çalışmak için "kurban" fikrini geliştirir. İnsanın doğa karşısındaki güçsüzlüğüne bir örnek olarak, bir zamanlar Sokrates'in *[kitle içinden] bu insanlardan cesur olanlar ölümle yüzleşmeye kalktıklarında, eğer yüzleşiyorlarsa, bu daha büyük felaketlere maruz kalmaktan korktukları için değil midir?* (Sokrates'ten akt. Başaran, 2005: 69) sözlerini sarf etmesi, "kurban" edilmenin ve "kurban" sunmanın altında yatan psikolojik nedenleri özetler. Sokrates, uğradığı ithamlar nedeniyle başına gelecek daha kötü olumsuzluklardan kurtulmak için kurban edilmeyi kabul etmiştir.

Kurban düşüncesi, Hinduizm gibi kadim inançlarda da derin bir anlam taşır. Mircea Eliade, Hinduizm'in en eski ve kutsal metinlerinden biri olan *Vedalar*'ın ek metinlerinden *Satapatha Brahmana*'ya dayanarak, insanın üç kez doğduğunu ifade eder: İlk doğum anne ve babadan olur, ikincisi kurban sunduğunda gerçekleşir, üçüncüsü ise ölümden, insan ateşe verildiğinde yeniden doğar; ateşin üzerinde tekrar var olur. Bu düşünceyi başka metinlerle de destekler: "İnsan gerçekte doğmamıştır, ancak kurban töreniyle doğar" (Maitri Samhita, III, 6, 7); "Kurban sunan kişi ilahi dünyada gerçekten doğacaktır" (Satapatha Brahmana, VII, 3, 1, 12) (Eliade, 2015: 273-275). Bu metinler, kurbanın yalnızca bir ritüel olmaktan öte, insanın manevi dönüşüm sürecinde merkezî bir rol oynadığını ve ölümlerle yeniden doğuş arasında derin bir bağ kurduğunu gösterir.

Kurban fikri ve gerekçeleri hakkında daha farklı görüşler olsa da bu ritüelin çok eski dönemlerden beri hemen her toplumda var olduğuna dair araştırmacılar arasında genel bir fikir birliği bulunur. Bu ortaklığa rağmen, kurban sunma amacı ve sunuların çeşitliliği, kültürler, dinlere, topluluk veya bireylerin tercihine göre farklılık gösterir. Konunun genel çerçevesinde toplumdan topluma birtakım değişiklikler bulunsa da her dinde ve gelenekte kurban, belirli bir amaç uğruna sunulur. Bu nedensellik, dinî bir görev, minnettarlık, fedakârlık, af dileme, felaketlerden korunma, bereket ve bolluk sağlama, toplumla hareket etme, korunma, kefarete gibi pek çok farklı neden, beklenti ve çekinceyle ilgili olabilir.

Kurban, Türk kültürünün geçmişten bugüne ayrılmaz parçasıdır. İnan'a göre, Türklerin eski inancı şamanlıkta kurban sunulmadan ayin ve tören yapılamaz hatta önemine binaen her bir toplumsal uygulamaya kanlı ve kansız kurban olmak üzere iki tipte kurban sunulması gerekir (1986: 100). Türklerin İslamiyet dairesine girmesi, kurban ritüelini ortadan kaldırmamış yalnızca yeni dinin gerekliliklerine göre uygulamaya farklı biçim kazandırmıştır. Bununla birlikte günümüzde -İslam dinin emrettiği Kurban Bayramı dolayısıyla kesilen kurbanların dışında- geçiş dönemleriyle ilgili inanç, âdet ve pratiklerde de "kurban" önemini sürdürür. Yalnız bu ritüellerdeki kurban sunumu, İslamiyet'le değil eski Türk inanç sistemleriyle bağlantılıdır. Öyle ki Artun'a göre, kökeninin eski Türk

kültürüne dayandığı bilinmeyen bu ritüeller, halk tarafından İslamiyet'in bir gereğiymiş gibi kabul edilip yaşatılmaktadır (2001: 28). Bu anlayışa göre, Türklerin eski inanış ve pratikleri, İslami kültür dairesine girildiğinde kaybolmamış yalnızca yeniden üretilmiştir.

Kurban konusundaki bu kısa girişten sonra, çalışmanın devamında insanoğlunun kurban sunma nedenleri ve Türk kültüründe kurban çeşitleri gibi konular üzerinde daha detaylı durulmuş; sonrasında Türklerde saçı (kansız kurban) uygulamalarının dönüşümü ve devamlılığı Karaman ilinde düzenlenen birtakım ritüeller üzerinden ortaya konulmuştur.¹

1. Türk Kültüründe Kurban ve Sunuların Çeşitleri

Dinler tarihi ve felsefe alanlarının dışında, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başta antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı bilim dallarında da kurban konusunda birtakım incelemeler yapılmış ve çeşitli teoriler ortaya konmuştur. Temelde kurban ritüellerinin kökenini ve insanların sunu gerekçelerini açıklamaya çalışan söz konusu teoriler şunlardır: Hediye teorisi (rüşvet olarak sunma, saygı ifadesi olarak sunma), topluca yenilen totemik yemek teorisi, profan ile kutsal arasında ilişki kurma teorisi, büyü teorisi, psikanalitik teori, şiddet teorisi, analitik teori, vahiy teorisi, endişe ve korku, ilk olayları tekrarlama, yamyamlık ve beslenme teorisi bunların belli başlıcalarıdır. Çetin'e göre, din olgusunu dışarıda bırakıp bireyselliği ve toplumsallığı da göz ardı ederek kurbanı tek bir gerekçeyle açıklamaya çalışan bu yaklaşımlar, yine de konuya bir ölçüde açıklık getirmektedir (2008: 61-89). Konuya Türk kültürü açısından yaklaşıldığında ise Türklerde kurbanın kökeni hakkında araştırmacılarca henüz bir teorinin ortaya konmadığı görülür. Batı literatürüne kazandırılan söz konusu kurban teorileri ise sınırlı bir çerçevede Türk kültürüne uyarlanabilmekte; din ve geleneklerin farklılığı nedeniyle kurban konusu her bir toplum için müstakil bir çalışma konusu olmayı hak etmektedir.

Her kültürde başlangıçtan günümüze kurban sunmada farklı bir nedensellik söz konusudur. Özdemir'e göre Türk kültürünün mitolojik dönemindeki kurban sunma da dâhil olmak üzere çeşitli uygulamalar dinî bir karakter taşır. (Özdemir, 2019: 109). Çetin'e göre, insanlar bu dönemlerde -doğa ve insan ilişkisinin farklı olması nedeniyle- kurban aracılığıyla tanrıların istek ve arzularını tatmine çalışmıştır. Günümüzde ise İslam dininin şartı olan kurban uygulaması dışında, kurban sunmada bireysel beklentilerin ön plana çıktığı görülür (2008: 6). Kısacası geçmişteki kurban sunumuyla yatıştırılmaya çalışılan korku, endişe, memnun etme duygularının yerini isteklerin kabul olması sonrasındaki şükran duygusuyla yapılan uygulamalar almıştır.

Türk kültürü açısından, bir teori mahiyetinde olmasa da kurban sunmayla ilgili araştırmacılar

¹ Bu makalede kullanılan görüşme verileri, 2020 yılı öncesine ait olduğu için, zorunlu Etik Kurul iznine tabi değildir.

tarafından çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Sedat Veyis Örnek, kurbanı amacına göre: 1.istenilen şeyi elde etmek için sunulan istek kurbanları, 2.elde edilen şeye teşekkür olarak sunulan şükür ya da adak kurbanları, 3. bir günahı ya da bir kusuru bağışlatmak için sunulan kefarete kurbanları, 4. ilk ürün veya ilk avdan, ilaha/tanrıya bir hak olarak sunulan hak kurbanı (1971: 88) olmak üzere dört grupta incelemiştir. Erginer, Örnek'in maddelendirmesine "gruplar arası ilişki", "akika kurbanı" ve "törenlik-şölenlik kurbanlar" ve "ölü için sunulan kurbanlar"ı da dâhil etmiştir (1997: 145-150). Bekki ise "günümüzde devlet adamlarının karşılanması törenlerinde kesilen kurbanlar"ı da tasnife eklemiştir (2004: 14). Bu sayede araştırmacılar, Türk kültüründeki kurban konusunu daha fazla açıklığa kavuşturmuştur.

Türkler, eski inanış daireleri içinde tanrılardan doğa üzerinde herhangi bir güç sahibi olduğunu düşündüğü insan ruhlarına kadar pek çok varlığı, kurban aracılığıyla memnun etmeye çalışmıştır. Bunu yapmadıkları takdirde, bu dönemlerde başlarına felaketler geleceğinden endişelenmişlerdir. Türk kültüründe her bir yüce varlığa kurban talebinin ayrı nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Ülgen'e, Erlik'e, yardımcı ve koruyucu ruhlara, atalara ritüeller esnasında farklı kurbanlar sunulur. Çetin'e göre, Gök Tanrı inancında Ülgen, kurban sunulmaksızın insanlara yardım eden bir mutlak hâkimken; yer altı dünyasının yöneticisi Erlik kendisi için mutlaka bir kurban sunulmasını ister. Kurban edilecek bir hayvan bulunamıyorsa rakı ve şarabı da kendisi için bir sunu olarak kabul edebilir ancak mutlaka somut bir şey bekler. Kurban yalnızca Ülgen ve Erlik'e değil başka ruhlara da sunulmak zorundadır. Ülgen'in yanında yardımcı, koruyucu, kara ile gök, yer ve ev iyeleri gibi farklı görevlerdeki kutsal görevlileri de memnun etmek gerekir. İyilik ve kötülüklerin iyelerden kaynaklandığı düşüncesi, insanları kurban ve saçlarla devamlı surette bu iyelerin de desteğini sağlamaya teşvik etmiştir (Çetin, 2008: 32).

Eski Türk inanışındaki kurban sunumlarında daha pek çok detay vardır. İnan'a göre, eski Türk inancında ak kamlar, kanlı kurban vermekten sakınır ve kara şamanların aksine gündüzleri aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ayini ve törenleri düzenler (1986: 83). Bunların dışında ölümlere de kurban sunmak gerekir çünkü onlar yiyip içen varlıklar olarak kabul edilir. Bu nedenle şamanlar tarafından ölmüş atalara da kurban sunulur. Mezarlıklarda bir şeyler yenip içilmesi de bu nedendir, ölmüşlerin canlarının bu ziyafetten istifade edeceği düşünülür (Eröz, 1992: 65-66). Kurban, kanlı (canlı) ve kansız (cansız) olmak üzere iki türdür.² Türkler, tanrıları memnun etmek ve yardımlarını sağlamak için her iki kurban türünü de sıkça kullanmıştır (Arslan, 2017: 53).

1.1. Kanlı Kurban

² Türk kültüründe kurban ritüelinin yeri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Çalış Minkan, 2020; Köse, 2019; Oğuz, 2019.

Kanlı kurban uygulamasının en bilinen şeklinin hayvan kurbanı olduğunu görürüz. Türkler kanlı kurbanı "tayılga" veya "tolu" demiştir ve bu grup koyun, koç, keçi, sığır, horoz gibi hayvanlardan oluşur (Eröz, 1992: 42). Çetin'e göre kurban edilecek hayvanlar, toplumun geçim kaynakları ve beslenme şekillerine göre değişiklik gösterir. Kanatlılar, karada yaşayan ehli ve vahşi hayvanlar ve denizlerdeki çeşitli balık türleri gibi neredeyse türün hepsi kanlı kurban sınıfına girer (2008: 32). İnan, eski Türk inancında kanlı kurbanların en değerlisinin at kurbanı olduğunu belirtir ve ayrıca erkek cins dişiye göre her zaman daha makbuldür (1986: 100).

Kurbanın seçiminde, hayvanın türü dışında dikkat edilecek başka hususlar da bulunur. Örneğin Bekki, Türk kültüründe hayvanın renginin seçimlerde dikkat edilmesi gereken bir ölçüt olduğunu belirtir. Kurbanın rengi, sunulacak tanrının niteliğine göre değişmek zorundadır. Mesela gökyüzü tanrılarına yalnızca beyaz ve kırmızı renkte hayvanlar kurban edilebilir (Bekki, 1996: 22). Bunun dışında yüce varlığın kutsallık derecesine göre hayvanın takdim şekli de değişiklik gösterir. Armutak, eğer kurban gökyüzüne sunulacaksa ulaşılabilir olması açısından yüksek bir yere konulması gerektiğini; yer altındaki varlıklar içinse de hayvanın toprak üzerinde veya altında konumlanmasını gerektiğini belirtir (2014: 171). İcranın her bir varlık için farklı olma zorunluluğu, ritüelin karakterini de etkilemektedir.

Görünüşte kanlı kurban gibi görülen "hayvan kurbanı", bir yönüyle "kansız kurban" olma özelliği taşır çünkü Türk ve Moğollarda kurbanın kanını hiçbir şekilde yere damlatmamak esası vardır. Öyle ki Cengiz Yasası'na göre, bir kimse Müslümanların yaptığına benzer şekilde kan akıtarak kurban keserse idam edilir. Kurbanın kabulü için, kan yere dökülmeden canlı göklere ulaştırılmalıdır. Kan tabusu da denilen bu olgu, keserek değil öldürerek kurban edilmeyi gerektirir Eröz'e göre, hayvan sunumuna "kanlı kurban" denmesinin sebebi, yalnızca hayvanın et, kemik, kan ve candan oluşmasından ileri gelir (1992: 42- 43). Çetin'in verdiği bilgiye göre de kanlı kurban sunumunda hayvanın beli kırılır ancak kanı akıtılamaz (2008: 4). İslamiyet'le birlikte "kan tabusu"nun ortadan kalktığını, kan dökmenin ibadetin yerine gelmesinin temel şartı olduğunu görürüz. Erginer'e göre, - Kurban Bayramı dışında- Türk kültüründeki kanlı kurban uygulamalarının dinle hiçbir ilgisi yoktur. Bunların hepsi, Türklerin eski inanç ve uygulamalarına dayanmakta ancak kökenleri bilinmediği için halk tarafından din ile ilişkilendirilmektedir (1997: 146).

1.2. Kansız Kurban

Kurban denilince akla ilk olarak hayvan kurbanı gelse de inceleme konumuzu oluşturan "kansız kurban" da Türklerin yaygın olarak sundukları bir çeşittir. Türkler, kansız kurbanı da "saç", "saçu", "saçılga", "çaçılga" demiştir. Kısacası bu türe "saç" denmektedir. Kansız kurban, ekme, kuru üzüm, leblebi, şeker, çeşitli meyveler vb. ürünlerden seçilebilir. Bu açıdan bakıldığında, insanların

hayvancılık ve tarım yoluyla yetiştirdikleri her şeyi kurban olarak kullandıkları söylenebilir. İnsan, hayvan ve balık gibi canlı varlıklar dışındaki tüm hediyeler, üretilen her türlü gıda maddesi kansız kurban türünün bir örneği olabilir. İnan'a göre, avcılıkla geçinilen devirlerde süt, kımız ve hayvanın yağı; çiftçilik devrinde darı, buğday, pirinç ve çeşitli meyveler genellikle saçı olarak kullanılmıştır (1986: 167).

Kansız kurbanın da çeşitleri bulunur. Saçı (libation), yalma (ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar), tösleri (ongonları) yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi törenlerin kansız kurbanı dâhildir. Kansız kurban sunmanın meyveler, yemişler, içecekler kullanmanın dışında başka yolları da vardır. Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü Lügat'it-Türk'te* "ıdık/ıduk (saliverilmiş, gönderilmiş)" diye tanımladığı üzere, bir hayvanı başıboş bırakmak da kansız kurbanın bir örneğidir. Ancak Kaşgarlı'ya göre, bu konuda dikkat edilmesi gereken bazı hususlar da vardır: İduk olması planlanan hayvandan hiçbir şekilde istifade edilemez, bu hayvanın eti yenemez, sütü sağılmaz, yük hayvanı olarak dahi kullanılamaz. Bu kurbanlar, beslenip büyütüldükten sonra salınmalıdır. İnan'a göre, kansız kurbanların en makbulü de ruhlara bağışlanan bu başıboş hayvanlardır (1986: 18- 98).

Kansız kurbanın seçimi dışında sunumu da basit değildir, ritüelistik bazı davranışlar gerektirir. Eröz'e göre eğer bulgur, süt, yağ, rakı, şarap gibi çeşitli yiyecek ve içecek maddeleri kurban olarak sunulacaksa, bu nesnelere ya bir yere konulmalı ya serpilmeli veyahut saçılmalıdır (1990: 294). Armutak'a göre yiyecek ve içecekler bir yere konulacaksa, bu yer bir mezarlık, sunak veya kutsal sayılan başka bir yer olmalıdır (2014: 171). Saçı, klasik biçimde tanrılara ve ruhlara sunulmanın dışında, Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde değişik pratikler içinde de karşımıza çıkar. Köksal'a göre, evlilik ritüellerindeki saçı geleneği, kızın gittiği ailede şansının tutması, kısmetinin açılması ve beklediklerine kavuşması dileklerine hizmet eder. Saçıyı saçanlar, felaketleri defettiklerine inanırken; saçından nasibini alanlar ise kendilerine uğur ve bereket getireceği düşüncesiyle saçıyı uzun süre saklar (Köksal, 1996: 75-76).

Bitkileri kurban olarak sunmak da saçının bir başka örneğidir. Sadece gıda amaçlı kullanılan bitkiler değil çeşitli çiçek sunuları da bu gruba dâhildir. Bitkinin dışında, gelişmiş topluluklarda mücevher, para ve metalin de saçı olarak sunulduğu görülür. Çetin'e göre, bir kimsenin herhangi bir materyal sunmasının dışında, kendisini mutlak bir bekârete, açlığa, sessizliğe mahkûm etmesi veya inandığı bir şeye adanması da kansız kurban olarak değerlendirilebilir (2008: 29). Erginer'in belirttiğine göre, tarihte hayvan, bitki, yemiş vs. gibi kurbanların, Tanrı'yı memnun etmek için yetersiz görüldüğü dönemlerde insanların veya insanların uzuvlarının da kurban sunulduğu görülmüştür. Tanrıların yücelip insanlardan uzaklaştığı düşüncesi, basit hediyelerin yerini insanın almasını ve kendisini kurban etmesi sonucunu doğurmuştur (1997: 21); ancak konunun uzmanı

birçok araştırmacıya göre Türklere insan kurbanı hiç olmamıştır. Bunların dışında, Ergun'a göre Türk mitolojik belleği, misafirlere yemek ikramını da bir tür "kurban" olarak kabul eder hatta tütsüleme de öyledir. İslamiyet'te yaygın görülen çeşitli toplu yemek uygulamalarının, Şamanî Türk gruplarından tek farkı, birinde şaman tefi duyulurken, diğerinde ise imamın okuduğu mevlidin dinlenmesidir. Her birinin ortak noktası ise ölüm ritüeli, yağmur duası vs. gibi uygulamaların sonunda, misafirlere yemek/kurban dağıtımından sonra, karanlık ve kötülüğü kovmanın, kaosu ortadan kaldırmanın ve aydınlığa kavuşmanın rahatlamasıdır (Ergun, 2015: 378).

2. Karaman'da Çeşitli Ritüeller İçerisinde Saçı/Kansız Kurban Örnekleri

2.1. Diş Bulguru Ritüeli

Bir geçiş dönemi uygulaması sayılan ve Karaman'da "diş bulguru" olarak bilinen bu ritüel, şehrin genelinde hâlâ canlı bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Bebeğin çıkardığı ilk diş için düzenlenen bu toplumsal uygulama, Anadolu'da diş buğdayı, diş hediği, diş bulguru ve daha pek çok farklı isimlerle anılır (Örnek, 2015: 173-175). Buğday, nohut ve baklanın haşlanmasıyla elde edilen hediğin, ilk kez Hz. Muhammed'in ilk dişini çıkardığı zaman annesi tarafından pişirildiğine inanılır. Çocuğun ilk dişini çıkarması yakınları tarafından büyük sevinçle karşılanır. Çıkan dişle birlikte, diğer dişlerin de sağlam olması temennisiyle uygulama gerçekleştirilir. En sonunda hazırlanan yiyeceğin üzerine şeker dökülerek hep birlikte afiyetle yenir. Diğer akraba ve komşulara da dağıtılır (Artun 2001: 29). Bu ritüeli "saçı/kansız kurban" geleneği ile birlikte değerlendirmemizin nedeni ise pişirilen buğdayın - çocuğun dişlerinin sağlam olması dileğiyle- çocuğun başından aşağı azar azar saçılması ve sonunda hayır düşüncesiyle pişirilen yiyeceğin eşe dosta dağıtılmasıdır. Vehbi Uysal, 1981 yılında yayımladığı *Karaman Folkloru* isimli çalışmasında ritüelin aşamalarını şöyle detaylandırır:

Çocuğun dişlerinin çıktığını ilk gören kişiye ailesi tarafından bulgur kaynatılır. O gün çocuğun önüne bir sumad serilir. Üzerine makas, ayna vb. konulur. Çocuk hangi eşyayı eline alırsa seçeceği meslek tayin edilir. Aynayı alırsa berberi makası alırsa terzi gibi. Sonra bulgur çocuğun başından aşağı dökülür. Bu uygulamadan sonra çocuğun tüm dişlerinin sağlıklı olacağına inanılır (Uysal, 1949: 124).

Saha araştırmamız esnasında elde ettiğimiz verilerden, günümüz şehir halkının da uygulamayı benzer şekillerde gerçekleştirmeye devam ettiği söylenebilir: Bir kaynak kişi,³ ritüele yalnızca eş dostu davet ettiğini, çeşitli sembolik eşyaları bir tepsiye koyarak çocuğun seçim yapmasını bekledikten sonra saçığı saçtıklarını belirtmiştir: "Oğluma diş bulguru düzenlediğimde sadece

³ Bu çalışmanın temel amacı ağız araştırmalarına kaynak sağlamak olmadığı için, görüşmecilerin sözleri yazıya aktarılırken ağız özellikleri dikkate alınmamış; bütün konuşmalar İstanbul Türkçesiyle yazıya dökülmüştür.

komşularımı çağırdım. Diş buğdayı var onu haşladım. Yanına isteğe göre fıstık çektim ve tuz koydum. Başka ikramlarım da oldu tabii. Sonra bir tepsi içine tespih, tarak, kalem, makas gibi şeyler koyduk, oğlumu oturttuk, o hangisini seçecek diye bekledik ve ilk tuttuğu şeyi videoya kaydettik ve hep bir ağızdan salavat getirdik. Salavat getirirken başından aşağı azar azar buğday döktük (KK.1). Bir başka kaynak kişi de misafirler ile birlikte çocuğu ortalarına oturtup buna benzer aşamaları uyguladıklarını ifade etmiştir: “Çocuklarıma diş bulguru yaptım. Misafirlerimi çağırdım, yedik içtik oynadık. Sonra çocuğu sininin ortasına oturttum, kafasından aşağıya bulgur döktük. Tabii sininin içinde tarak, kitap, ayna, makas ne koyarsan koyarız. Çocuk makası seçerse terzi, tarak seçerse berber derler (KK.2.)” Görüştüğümüz bir diğer kişi de çocuğun önüne koyulan çeşitli eşyalar arasından seçim yapmasını sağladıktan sonra, başından aşağı saçığı saçıklarını aktarmıştır: “Önüne kitap, kalem, şırınga, kepçe, sebze, tespih, ayna vs. koyarız. Hangisini alırsa tepesinden bulgur çileriz. Dişlerin inci gibi olsun deriz (KK.3).” Bu ifadeler, uygulamanın eğlenceli ve geleceğe dair sembolik anlamlar taşıyan bir gelenek olduğunu göstermektedir.⁴

2.2. Yağmur Yağdırma Ritüeli

Yağmur yağdırma ritüelleri ve buna bağlı âdetler çok eskilere dayanır. Günümüzde ise bu amaçla yapılan uygulamalar İslam inancıyla birleşmiş durumdadır. Bu nedenle yağmur yağdırma işlemlerine halk artık “yağmur duası” demektedir. Bütün köy halkının köyün dinî temsilcisi hocasının önderliğinde yürüttüğü törenin aşamaları, taklit, kılık değiştirme, kurban ve toplu yemekten oluşur (akt. Artun 1995: 154). Uysal’ın verdiği bilgilere göre, Karaman’da eskiden yağmur yağdırma uygulaması şu şekilde gerçekleşir: Öncelikle çocuklar bir kukla ile kapı kapı gezerek bulgur ve yağ toplar. Çocuklar gezerken “Cula cula ekinimi sula” diye bağırlar. Toplanan bulgur ve yağla pilav pişirilir ve bir evin bahçesinde yenir. Büyüklerin yaptıkları ritüelde ise canlı kurbanlar kesilir. Kansız kurban olarak da kazan kazan pilavlar pişirilir. Duada herkes ceketlerini ters çevirir ve eller yere doğru bakar. Örneğin Şih Ali Sultan’da yapılan duadan sonra okunmuş çuval çuval çakıl taşı Kazalpa Çayı’na atılır (Uysal 1949: 122).

Bu uygulamayı kansız kurban çerçevesinde değerlendirmemizin nedeni, ritüel sonunda herkese dağıtılan ve beraberce yenilen yemektir. Derleme çalışmalarımız sonucunda, görüştüğümüz kaynak kişilerden bazıları küçükken kapı kapı dolaşip bulgur ve tereyağı topladığını; Karaman’ın coğrafi bakımdan kurak bir bölge olması nedeniyle bu uygulamanın her sene olmak kaydıyla bazı köylerde devam ettiğini ve ritüel sonunda kazan kazan yemekler pişirilip katılan herkese dağıtıldığını ifade etmiştir:

⁴ Uygulamanın Anadolu’da farklı sürdürülme biçimleri hakkında bilgi için bkz. Aksoy, 2021.

“Evvelki yıl yağmur duasına katıldık. Sonunda bulgur pilavı ve et yemeği dağıtıldı (KK.4)” ... “Biz çocukken yağmur yağarken yağ bulgur salça tuz vs. toplardık. Mahallenin büyükleri de bulgur pilavı yapar birlikte neşeyle yedik (KK.5.)” ... “Bizim köyümüzde yağmur yağarken çıkardık biz de. Herkes bir şeyler verirdi (KK.6)” ... “Yağmur duasına katıldığımda, pilav üstü et ve salata ikram edildi (KK.7)” ... “Küçükken yağmur duasına çok katıldım. Mahallemizde yapılan yağmur duasında büyük kazanlarda buğday pişirilirdi. Hem dağıtır hem de yedik. Köyün yağmur duasında kurbanlar kesilir, bulgur pilavı, et, yufka arasında yenilirdi (KK.8)” ... “Yağmur duası yapardık çocukluğumuzda. Komşulardan bulgur ve yağ toplardık. Günün sonunda da yağmur yağardı. Toplanan yağ ve bulgurla annelerimiz tereyağlı pilav pişirirlerdi, biz de yedik. O pilavların tadı bir başkaydı (KK.9)” ... “Yağmur duasına bir kere katıldım. Pilav üzeri et, ayran, tatlı ikram edildi (KK.10)” ... “Yağmur duasında değneklersen dede düzülür. Çocuklar kapı kapı dolaşır. Pilav için malzeme toplardınsa anneler malzemeleri pilav pişirir. Herkes, yoldan gelen geçen yer (KK.11)”⁵

2.3. Düğünlerde Saçı Geleneği

Saçı, Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde de değişik uygulamalar hâlinde karşımıza çıkar. Eski devirlerde bu uygulamanın pek çok örneği kayıt altına alınmıştır. Örneğin; Alp Arslan, kızının Halife ile nikâhının kıyılmasından sonra iki yanındaki iki tabaktan kendi eliyle saçlar saçmış, Kaşgarlı Mahmut da saçının Türklerin her devrinde yaygın bir âdet olduğunu ve gelin ile güveyin başlarına para saçılması işinin özel bir yerde toplanılarak yapıldığını divanında belirtmiştir. Türk topluluklarında gelinin babanın evinden alınışından gerdek anına kadar geçen süre içerisinde çok değişik saçlar saçılır. Bu uygulamaların asıl amacı, gelin ve güveyin birleşmesine engel olabilecek iyeler/cinler/arvıklara karşı bir tedbir almaktır (Köksal 1996: 75- 76).

Uysal, Karaman’da saçı olarak nitelendirebileceğimiz evliliğe geçiş uygulamalarını şu şekilde özetler: 1. Düğünden bir gün önce kız evi tarafından ekmek atılır. Ekmekler küçük dilimlere ayrılır. Bez bir torbaya incir, üzüm, içde vb. yiyecekler doldurulur. Bu torba köyün en fakir kadınına verilir. Fakir kadın köyün tüm evlerini tek tek dolaşarak bu yiyeceklerden birer avuç verir ve herkesi düğüne davet eder. 2. Damat düğün alayı geldiğinde damda bayrakçı ile birlikte alayı karşılar ve içi su, şeker ve para ile dolu olan testiyi yere atar. Örneğin Taşkale ilçesinde ise sağdıç testiyi yere atarken damat da gelinin başına mısır kavurması döker. 3. Gelin geleceği gün damat ile sağdıç dama çıkar ve içi su ve bozuk para dolu testiyi topluluğun üzerine atar. Çoluk çocuk testinin kırılmasıyla yere saçılan bozuk paraları kapışırlar. 4. Gelin ağlatma töreninde, gelin kız en son

⁵ Uygulamanın Anadolu’da farklı sürdürülme biçimleri hakkında bilgi için bkz. Baysal, 2021.

annesiyile kucaklaşıp öpüşür ve anne elindeki şeker dolu tabağı gelinin başından aşağı döker ve çocuklar şekerleri kapışır. (Uysal 1949: 15-19). Bizim gördüğümüz kişiler de bu uygulamalardan benzerlerine şahitlik etmiştir:

“Testi kırmamız olur. Kapıdan girerken ya da arabadan inerken şeker atarız. (KK.3)” ... “Düğünlerde damdan çömlek atar. Damat bey cebinden şeker, bozuk para hâlâ atar. Gelin araçtan inince su dolu kova tepikliyor, kapıya ip bağlanıyor onu kırıp içeri giriyor (KK.5)” ... “Gelin eve geldiğinde şeker atılır. Damdan testi atılır, içine bozuk para konur. Gelinin ayağına kurban kesilir, kanı alnına sürülür. Bir kovaya su doldurulur, gelin ayağıyla vurur, devirir. Gelinin kucağına çocuk verilir. Giriş kapısına ip gerilir gelin koparır (KK.11)” ... “Damat testinin içinde buğday ve para olur onu kırar (KK.12)” ... “Gelin geldiği zaman yere testi atılır. Damat ise cebinden kuruyemiş, para karışık atardı (KK.15)” ... “Testinin içine kağıt para, demir para ve şeker katıp gelinin önünde kırılır (KK.16)”.⁶

2.4. Bebek Kırklama

Türk kültüründe loğusa ve çocuğuna kırk basmaması için, doğumun akabindeki kırk gün içinde yapılan uygulamaya “kırklama” denir. Bu işleme farklı yörelere göre “kırk dökme”, “kırk çıkarma” da denilebilir. Örnek’e göre, kırklama işlemi için en yaygın süre kırk günlük süredir ve bu zaman diliminde (7, 20, 30, 37, 39, 41 olmak üzere) bazı günler daha çok dikkat çekmektedir (Örnek, 1995:146). Bu uygulamanın içerisinde de “saçı” olarak değerlendirilebilecek bazı aşamalar bulunur. Karaman’da yapılan bir kırklama uygulamasına dayanarak kaydettiğimiz, ritüel esnasında “çocuğun yüzüne un serilmesi” bu başlık altında değerlendirilebilir:

Kırk uçurma derler bebeğin kırkını çıkarmak için. Akrabaya konu komşuya gidildiğinde, gittiğin ev sahibi, uzun ömürlü olması için saç sakalı ağarana kadar bebeğin yüzünü unlar. Bir de bebeğin annesinin çantasına yumurta konur, bu da bereketli olsun demektir (KK.14).⁷

2.5. Bir Olay (Düğün, Ölüm, Kazalar, Özel Günler) Dolasıyla Verilen Yemeklerle Sunulan Kansız Kurbanlar

Mitolojik bellek, misafirlere yemek ikramını da kurban olarak kabul eder. Yemek ikramı sırasında Şamanî Türk gruplarında şaman tefi, İslami Türk gruplarında ise imamın okuduğu mevlit duyulur. Ergun’a göre, toplantıların (ölüm ritüeli, yağmur duası vs.) sonunda misafirlere yemek sunumundan sonra, karanlık ve kötülük kovulmuş sayılır, kaos ortadan kalkar ve aydınlığa kavuşulur (2015: 378). Görüştiğimiz kişi sayısının sınırlılığından ötürü, Karaman’da özel günlerde

⁶ Düğünlerdeki farklı uygulamalar hakkında bilgi için bkz. Gülü Demirbulat, 2021.

⁷ Başka doğum sonrası uygulamaları hakkında bilgi için bkz. Kaygalak Çelebi, 2021.

verilen tüm yemekleri tespit edebilme imkânı söz konusu olmamıştır. Görüştüğümüz kaynak kişilerden, ölüm, kaza sonrası ve adağın gerçekleşmesi gibi özel günlerde yapılan uygulamalara dair edinebildiğimiz veriler şunlardır:

Tehlikeli durumlardan sağ salim kurtulma ya da kazalardan korunma amacıyla kurban kesme geleneği çeşitli şekillerde uygulanmaktadır. Bir kaynak kişi, bu gibi durumlarda kurban kestiklerini, başkalarına dağıtım yaparken ailecek de bir kısmını yediklerini ifade eder: "Kazalarda, Allah'ım korusun verilmiş sadakamız varmış deyip kurban keseriz, dağıtırız. Biraz da ailecek yeriz. Bulgur ve soğan da veririm ben. Babaannemden öğrenmiştim onu da (KK.1)." Diğer bir görüşe göre ise hastalık durumunda kesilen kurbanlar eve getirilmeden, kişinin sağlığı için doğrudan bağış yapılmaktadır: "Bir kişi hastalığa yakalandıysa ona da hemen kurban kesilir. Sağlık ve sıhhati için o kurban eve gelmez. Direk kurs vs. yerlere verilir (KK.3)." Bu ifadeler, kurban geleneğinin farklı durumlar için farklı şekillerde sürdürüldüğünü göstermektedir.

Karaman'da bugün devam ettirildiğine dair konuştuğumuz kişilerden herhangi bir dönüt alamadığımız ancak kaynaklardan eskiden varlığını tespit edebildiğimiz başka uygulamalar da bulunur. Uysal'ın "Zekeriya Sofrası" başlığıyla yer verdiği uygulama bunun bir örneğidir. Söz konusu uygulamada, bir kişinin dileği yerine geldiği zaman küçük tabaklara 40 çeşit yiyecek koyar ve bu yemekler bir tepsi içinde toplanır. Daha sonra hep birlikte bu yiyecekleri yemek için komşular çağırılır ve dualar edilir (Uysal,1949: 123). Görüştüğümüz kişiler arasında bu uygulamayı günümüzde devam ettiren kimseye rastlamasak da bu ritüel bir çeşit kansız kurban/saçı sayılabilecek toplu yemek törenlerinin güzel bir örneğidir.⁸

2.6. Çaputlarla, Kumaşlarla vs. Sunulan Kansız Kurbanlar

Ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar (yalma) da kansız kurban uygulamalarının bir çeşididir (İnan, 1986: 18). Dilek dileme amaçlı türbelere, ağaçlara veya çalılara bağlanan çaput bağlama geleneği, Şamanist dönemden günümüze kadar ulaşan uygulamalardan biridir. Karaman'da kaynaklardan edinebildiğimiz yalma işlemleri şöyle sıralanabilir: 1. Düğün gününde oğlan evinin saçaklarına on beş metre uzunluğunda bir sopa gerilir ve üzerine birbirinden değişik renkte çaputlar aşağı sarkıtılarak asılır. 2. Sütü gelmeyen kadınlar, Şamkapısı civarındaki süt dedesini ziyaret ederek türbeye çaput bağlar ve sütlerinin geleceğine inanır. 3. Erkek çocuğu olmayanlar ise II. İbrahim'in mezarını ziyaret eder ve buraya çaput bağlar (Uysal 1949: 12-127).⁹

Düğün ve nişan gibi törenlerde gelinlere, lohusa kadınların başına, mezar taşlarına ve çocukların yakalarına bağlanan kırmızı kurdeleler de kötü ruhların şerrinden korunma amaçlı kurban

⁸ Yemek aracılığıyla gerçekleştirilen farklı kansız kurban uygulamalarına bir örnek olarak bkz. Vatan, 2021.

⁹ Türbe ziyaretlerindeki uygulamalar hakkında bilgi için bkz. Tetik Dinç, 2021.

sunmanın başka bir örneğidir. Örneğin düğünlerde gelinin beline kırmızı ve yeşil kuşak bağlama, Karaman ilinde sıkça rastlanan bir uygulamadır. Bu renkler, Karaman'da kaynak kişilerce farklı anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Kırmızı kuşak; bekâreti, saflığı, temizlik ve dik durmayı sembolize ederken; yeşil kuşak ise "murada erme" ve "berekat" gibi anlamlar taşır. Aynı zamanda İslam'ın rengi olan yeşil, gelin kızın mutluluk dileklerini de simgeler (Aykaç ve Öksüz, 2018: 67-82). Bununla birlikte, Karaman'da görüşmeler gerçekleştirdiğimiz kişilerin geneli, açık biçimde sorduğumuzda, bez ve çaput bağlama gibi uygulamaları İslamiyet'e aykırı olarak değerlendirilmiş ve daha önceden böyle bir şey yapmadıklarını belirtmiştir. Görüştüğümüz kişilerden yalnızca biri "Dilek dilemek için bizim köyde ağaç ve taş var." (KK.17) yorumunda bulunarak konuya farklı açıdan yaklaşmıştır.

Sonuç

Bu makalede Türk kültüründe uzun bir geçmişe sahip kurban ritüelinin tarihsel ve toplumsal kökenlerine değinildikten sonra Karaman'da hâlen uygulanmakta olan kansız kurban türü "saçı" geleneği ele alınmıştır. Kentte yapılan saha araştırması gerek saç geleneğinin gerek benzer ritüel türevlerinin hâlâ önemli bir toplumsal karşılık bulduğunu ve canlılığını koruduğunu ortaya koymaktadır.

Görülmektedir ki tarihî kültürel etkilerin dinî yönelim ve inançlarla birleşmesine dayalı bu kansız kurban ritüelleri, eski Türk inancıyla İslam dinini bir araya getirme yoluyla toplumsal ilişkilere dayalı bir dayanışma ve manevi süreklilik sağlamaktadır. Bu bağlamda sonuç olarak denebilir ki bu araştırmada saha araştırmasında elde edilen veriler, kurban ritüellerinin tarih ve inanç köprüleri kurarak kültürel kimliğin korunmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, H. (2021). "Anadolu'da Diş Hediği Ritüeli Üzerine Yapısal ve İşlevsel Bir İnceleme". *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 339-358.
- Armutak, A. (2004). "Eskiçağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme". *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30(2), 169-180.
- Arslan, Y. (2017). "Türkistan'dan Tunceli'ye Kurban İnanç". *Milli Folklor*. 115, 51-62.
- Artun, E. (1995). "Adana Yağmur Yağdırma Törenleri ve Çomçalı Gelin". *Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 154-163.
- Artun, E. (2001). "Adana'da, Törenlere, Adaklara, Özel Günlere Ait İnançlar, Pratikler ve Bunlara Bağlı Mutfak Kültürü". *Milli Folklor*. 49, 27-37.
- Aykaç, O. ve Öksüz, M. (2018). "Karaman'da Gelin Uğurlama Törenlerinde İcra Edilen Bir Ritüel: "Kuşak Bağlama". *Karaman Kitabı C:2*. Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları.
- Başaran, M. (2005). *Kurbansal Sunu Dile Getirilebilir ve Görülebilirin Mantık ve Ekonomileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baysal, N. (2021). "Bereketin Kapısı Yağmur Duası: Anadolu'da Yağmur Yağdırma Ritüelleri". *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 225-254.
- Bekki, S. (1996). "Türk Mitolojisinde Kurban". *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 1(3), 16-28.
- Bekki, S. (2004). "Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbanla Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 29, 11-18.
- Çalış Minkan, F. (2020). *Çağdaş Kent Kurgusunda Geleneksel Ritüel: Kurban*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çetin, Ö. (2008). *Kurban ile İlgili İnanç ve Tutumlar*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Eliade, M. (2015). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*. Berktaş, A. (Çev.), 4. Basım, İstanbul: Kabbacı Yayınevi.
- Erginer, G. (1997). *Kurban, Kurbanın kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergun, M. (2015). "Geleneksel Kültürümüzde Defin Kazanı". *Aile Yazıları/8*. Sakaoğlu S., Aça, M., Ergun, P. (ed.), Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, 369-378.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanç) ve Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası

Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Güdü Demirebulat, Ö. (2021). "Evlence ve Düğüne Dair: Anadolu Kültüründe Kutsallaştırılmış Ritüeller". *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 423-458.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaygalak Çelebi (2021). "Anadolu Kültüründe Doğum Ritüelleri". *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 459- 484.
- Köksal, H. (1996). "Türk Düğünlerinde "Saç" Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler". *Bilig (Bilim ve Kültür Dergisi)*, 1, 75-81.
- Köse, S. (2019). *Alevi İnanç Sisteminde Kurban Ritüeli*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2019). *Paldır Kültür Kentleşmeler*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Örnek, S.V. (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Fono Tesisleri.
- Örnek, S.V. (2015). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Özdemir, M. (2019). *Türk Eğlence Kültüründe Giresun Yayla Şenliklerinin Yeri: Yapısal ve İşlevsel Bir Çözümleme*. İstanbul: Hiperyayın.
- Tetik Dinç, N. (2021). "Halk İnanışı Bağlamında Türbe Ziyareti". *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 559- 580.
- Uysal, V. (1949). *Karaman Folkloru (Derlemeler)*. Karaman: Karaman'ın Sesi Matbaası.
- Vatan, A. (2021). "Anadolu'da Vegan ve Vejetaryen Ritüeller". *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 747- 760.

Kaynak Kişi Listesi

- KK.1: Si*** Yö***, 15.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.2: Kİ*** Bi*** Kü***, 2023 15.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.3: Es*** Öz***, 2023 15.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.4: Ay*** Se***, 15.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.5: Se*** Öz***, 16.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.6: Ze*** Ya*** Ho***, 17.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.7: Si*** Şa*** Bü***, 17.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.8: Nu*** Şa*** Ta***, 18.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.9: Ak*** Bi***, 18.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
- KK.10: Şe*** Şa*** Du***, 18.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.

- KK.11: Ze*** Ki***, 19.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
KK.12: Ay*** Ba*** Ya***, 19.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
KK.13: Şe*** Yı***, 20.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
KK.14: Gü*** Da***, 20.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
KK.15: Ne*** Ka***, 20.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
KK.16: Hi*** Öz*** Çe***, 21.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.
KK.17: Si*** Yü***, 21.06.2019 tarihinde yapılan görüşme.